

УДК327(410:4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-7>

Василь Климончук

ORCID: 0000-0002-0257-3481

Оксана Липчук

ORCID: 0000-0002-1880-6761

ГРОМАДСЬКА ДУМКА БРИТАНЦІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА І ЧИННИК БРЕКСІТУ (70-ТІ РР. XX СТ. – 2016 Р.)

У статті переважно на матеріалах британської преси («TheGuardian», «BBC News» та ін.) розкривається опозиційна діяльність щодо Брекситу третьої за впливами Ліберально-демократичної партії Великої Британії. Вона розпочалася в лютому 2015 р., коли прем'єр Девід Кемерон офіційно оголосив про проведення референдуму щодо перебування країни в складі Європейського Союзу та фактично завершилася в грудні 2019 р., коли після поразки на національних парламентських виборах партія не могла істотно впливати на цей процес. Показано негативні наслідки для іміджу ліберальних демократів їх перебування у складі коаліційного уряду з консерваторами. Розкрито зміст програми оголошеної їх новообраним лідером Тимом Фарроном 11 травня 2016 р. кампанії за збереження членства Великої Британії в Європейському Союзі під назвою #INtogether.

З'ясовано, що після неочікуваних для ліберальних демократів результатів референдуму 23 червня 2016 р., на якому 52 % виборців висловилися за вихід Великої Британії з ЄС, вони першими розпочали кампанію за перегляд його результатів, використовуючи хештег #Wearethe48 як покликання на 48 % виборців, які підтримали позицію «Залишитися».

Проаналізовано маніфести та інші програмні документи, з якими ліберальні демократи йшли на парламентські вибори 2017 і 2019 рр. та вибори в Європарламент 2019 р. Розглянуто зміст ухвал щорічних вересневих 2016, 2017, 2018, 2019 рр. конференцій, які визначали позицію партії щодо проведення другого референдуму про перебування Британії в складі ЄС та різних варіантів укладання угоди про відносини між ними. Показано як обрання нових лідерів Ліберально-демократичної партії Вінса Кейблата Джо Свінсон позначалося на діяльності партії, яка у травні 2019 р. досягла піку своєї популярності, а відтак зазнала падіння рейтингу. У висновках з'ясовується чим представлений політичний досвід Великої Британії є цікавим для політичної науки та повчальним для молодого демократії України.

Ключові слова: Брексит, Ліберально-демократична партія, Велика Британія, референдум 23 червня 2016 р., Європейський Союз, євроскептецизм, єврооптимізм, MORI, Девід Кемерон, Браян Тарран, позиція «Залишитися», позиція «Вийти».

Постановка проблеми у загальному вигляді. Політика та громадська думка априорі взаємопов'язані, взаємообумовлені. З одного боку, громадська думка є відносно самостійним складником і виявом суспільної свідомості, адже формується на основі досвіду і суб'єктивного сприйняття людиною об'єктивної дійсності. З іншого боку, всі учасники політичного процесу так чи інакше залежні від громадської думки, тому намагаються впливати на її формування згідно зі своїми інтересами та завданням.

Методологічно важливе значення для нашого дослідження має обґрунтоване Р. Далтоном, В. Берклінім, А. Драммондому праці «Громадська думка та пряма демократія» (2001) положення, згідно з яким громадська думка відіграє важливу роль у розвитку передусім демократичних політичних систем. Тому уряди і політичні партії завжди враховують цей чинник та шукають нові засоби механізми впливу на нього, зокрема вдаючись до відвертих маніпуляцій.

Це зумовлено тим, що громадська думка значною мірою визначає як легітимність чинного політичного і соціального порядку, такі результати електоральних змагань та ухвалення доленосних для держави і її громадян політичних рішень [4].

Для осмислення порушеної проблеми також продуктивними видаються напрацювання українських науковців В. Торяника, який представив громадську думку і політичну ментальність як компоненти політичної культури суспільства [2] та Л. Балуцької, яка з'ясувала значення громадської думки як невід'ємного складника процесу інституціалізації демократії [1].

Цікавим і повчальним як для «старих» демократій західних країн, так і для відносно молодій демократії України видається півстолітній політичний досвід щодо врахування громадської думки британців щодо членства та ролі і місця їх країни в Об'єднаній Європі, адже вона активно вивчалася та враховувалася урядом і партіями країни у виробленні стратегії політичної діяльності в цьому напрямі. У підсумку це призвело до Брекситу (англ. Britain's exit – «вихід Британії»), який розглядаємо як політичний процес, що тривав від лютого 2015р., коли оголосили про проведення референдуму щодо перебування країни в складі Європейського Союзу, до 31 січня 2020 р., коли Британія офіційно вийшла з його складу. Кульмінацією і точкою поділу цього процесу став референдум 23 червня 2016 р., де більшість британців проголосували за вихід їхньої країни з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти складної багатовимірної проблеми, що до стосунків та членства Великої Британії в складі Європейського Союзу знайшли комплексне й аспектне висвітлення в працях зарубіжних та українських учених, що представляють різні галузі знань (Р. Айзік, Д. Вринг, А. Грубінко, Х. Демієн, Д. Джексон, Т. Кандуба, Я. Кибіч, В. Крушинський, В. Копійка, К. Мейхью, Н. Силашкі, Е. Торсен, С. Хінде Т. Шинкаренко, Н. Яковенко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Цікавим і фактично не дослідженим в українській науці є півстолітній досвід проведення соціологічних досліджень щодо визначення євроскетичних і єврооптимістичних настроїв британців, які враховувалися та використовувалися урядами країни у визначенні своїх зовнішньополітичних стратегій та політичними партіями у боротьбі за голоси виборців. Тому ця проблема заслуговує предметного вивчення.

Формулювання цілей статті. Виходячи з аналізу результатів соціологічних досліджень та наукових студій британських учених відстежити досвід моніторингу громадської думки британців від 70-х рр. ХХ ст. до червневого 2016 р. референдуму з Брекситу та з'ясувати її вплив на вироблення урядом й інших суб'єктами політичного процесу стратегії відносин з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення нуртуючих у британському суспільстві про- та антиєвропейських поглядів має глибокі коріння, що сягають першої половини 70-х рр. ХХ ст. Вже тоді виявилася їхня «динамічна мінливість», що стала симптоматичною для наступних десятиліть. Після того як 1 січня 1973 р. Велику Британію прийняли до складу Європейського економічного співтовариства (ЄЕС; англ. European Economic Community у 1993 р. ввійшло до складу Європейського Союзу) компанія Gallup провела соціологічне опитування, яке показало, що громадськість майже порівну розділилася щодо цього рішення. Його повторне проведення на початку 1974 р. дало інші результати: дві третини респондентів заявили, що тодішнє приєднання було помилковим [14].

Коли в лютому 1974 р. лідер лейбористів Гарольд Вілсон став удруге прем'єр-міністром, то пообіцяв провести референдум щодо перебування Великої Британії в складі ЄЕС. Але виходячи з даних соціології спочатку він збирався переглянути умови членства країни в цій структурі. В лютому 1975 р. компанія Gallup з'ясувала, що 41 % виборців у разі проведення референдуму може підтримати позицію «Вийти» й лише 33% позицію «Залишитися». Тоді

запитання сформулювали таким чином: як би ви проголосували, якби уряд домовився про нові умови членства Великої Британії в ЄЕС, які б більшою мірою відповідали її національними інтересам. У цьому випадку виявилось, що 50% виборців підтримали позицію «Залишитися» й лише 22–18% проголосували б за вихід [14].

Зміна барометру суспільної думки з євроскептицизму на єврооптимізм миттєво позначилася на настроях та орієнтирах британського політикуму. Позаяк провідні політичні партії підтримали позицію «Залишитися», в березні 1975 р. означене вище друге формулювання схвалив парламент. Його винесли на червневий 1975 р. загальнонаціональний референдум, на якому як і очікувалося, 67 % проти 33 % виборців висловилися за збереження членства країни в ЄЕС [11, с. 55, 68; 14].

З цього часу MORI (лондонська компанії з дослідження світових ринків) почала періодично проводити та оприлюднювати в масмедіа результати опитувань щодо ставлення британців до членства в Європейському Співтоваристві (Спільному ринку). Вони показують як євроскептицизм та єврооптимізм почергово домінували в їх громадській думці та впливали на прийняття важливих політичних рішень. Синтезований аналіз політичних та соціологічних досліджень [10; 11; 14] дозволяє представити ретроспективу формування громадської думки з цього питання як чинника і передумови Брексіту 2016 р.

В другій половині 70-х рр. XX ст. унаслідок погіршення соціально-економічного становища в Британії, ідея Спільного ринку ставала дедалі менш популярною серед її громадян. Обіцянки політиків, що активна участь у ньому принесе країні «велику користь» не реалізувалися. Проведене MORI в березні 1979 р. соопитування виявило явне розчарування щодо прийнятого на референдумі 1975 р. рішення: 60 % респондентів заявили, що тепер проголосували б за вихід з ЄЕС й лише 32 % за те, щоб залишитися в ньому. Наступного року, коли Маргарет Тетчер стала прем'єр-міністром, цей розрив збільшився: 65 % проти 26 %. Втім, коли на початку 80-х рр. XX ст. прем'єрка стала наполягати на значному зменшенні внеску Великої Британії до бюджету ЄЕС, ставлення громадян до нього знову змінилося: в 1987 р. 47 % висловлювалися «за» збереження членства, а 39% – «проти» [10; 14].

З невеликими коливаннями таке співвідношення зберігалось до кінця 90-х рр. XX ст. «Європейське питання» постійно перебувало в центрі політичних дебатів Британії. Цікаво відзначити, що розширення їх спектру було зумовлено диференціацією підходів до вивчення громадської думки. Соціологічні опитування 90-х рр. XX ст. свідчили про вищу питому вагу громадян, які висловлювалися за перебування країни у Світовому ринку, в той час як політичний та митний союз із Об'єднаною Європою викликав значно менше оптимізму. Проведені в 1991–2007 рр. опитування показали, що більшість британців виступала проти приєднання країни до Європейської валютної системи (European Monetary System), тож ідея «розчинення» фунта стерлінга у грошовій одиниці Загальний ринку ніколи не виносилася політиками на широке публічне обговорення.

З матеріалів наукових і соціологічних досліджень випливає чітка кореляція між ставленням громадян до ЄС та європейською політикою уряду Тоні Блера (1997–2007). Громадська думка з цього питання коливалася між «достатньо переважаючою позицією» «Залишитися», яка змінювалася тимчасовими перевагами прихильників табору «Вийти». Зокрема, червні – вересні 2000 р чисельність останніх різко зросла на 12 %, загалом до 53 %. Це відбулося після офіційного «запуску» євро, які співпали з публічними заявами Т. Блера про те, що Велика Британія повинна «відігравати ключову роль у Європі» (Роджер Мортімор [14]).

Проведене MORI у вересні 2007 р. єдине за часів прем'єрства Гордона Брауна опитування щодо ставлення британців до ЄС виявило зростання кількості єврооптимістів. Аналітики пов'язували це зі зняттям вимог Брюсселя змінити «деякі імперські вимірювання на метричні». Водночас, у країні почало актуалізуватися «питання міграції», зокрема, через різкий

наплив робочої сили з Польщі, яка 2004 р. вступила до ЄС. Але тоді воно ще не пов'язувалося з Об'єднаною Європою [11; 14].

Зі вступом у травні 2010р. на посаду прем'єр-міністра Великої Британії лідера консерваторів Девіда Кемерона, барометр громадської думки втратив свій відносно стабільний «проєвропейський вимір», почалася доба хитань і турбулентності у ставленні до Об'єднаної Європи, що врешті призвело до Брекситу. В 2012–2013 рр. число прихильців позицій «Залишитися» та «Вийти» практично зрівнялося, при цьому соціологічні заміри фіксували зміни в громадській думці на 2–4 % в той або інший бік [10; 14].

На такому тлі з боку окремих політсил, зокрема, Партії незалежності Сполученого Королівства (United Kingdom Independence Party), яка від часу створення у 1993 р. виступала за вихід країни з ЄС, табору євроскептиків у Консервативній партії та різних громадсько-політичних організацій, стали лунати вимоги проведення національного референдуму щодо перебування Великої Британії в Європейському Союзі. Спочатку, в червні 2012 р. Д. Кемерон відхилив такі заклики, адже, за думкою політичного оглядача «The Guardian» Ніколаса Ватта був «підбадьорений успішними переговорами щодо банківської реформи єврозони, яка мала забезпечити стабільність британського фунта стерлінгів. Це викликало невдоволення серед частини консерваторів, що загрожувало внутрішньому розколу партії [22]. Коли ж прем'єра почали звинувачувати «у слабкій позиції щодо європейського референдуму», він спочатку заявив, що продовжуватиме працювати над «іншою, більш гнучкою та менш обтяжливою позицією Британії в ЄС», але вже 1 липня 2012 р. припустив можливість проведення референдуму для «схвалення запропонованого перегляду відносин Британії з ЄС» [19] (але не членства в ньому).

За думкою «BBC News» визнання прем'єр-міністром необхідності «забезпечити зміну позиції Великої Британії в ЄС» диктувалася тиском з боку політичних сил і парламенту та особливо змінами у громадській думці британців, серед яких зростало число євроскептиків. Завдяки референдуму він сподівався отримати «щирі підтримку з боку британського народу» [5]. В історичній промові у Bloomberg 23 січня 2013 р. прем'єр заявив, що уряд проведе референдум про членство в ЄС до кінця 2017 р., якщо його партія здобуде мандат довіри на загальних виборах 7 травня 2015 р. [6] Ця обіцянка була включена і до виборчого маніфесту Консервативної партії, який Д. Кемерон урочисто презентував 15 квітня 2015 р. [8].

Вона була виконана після перемоги Консервативної партії на виборах. Вже 11 листопада 2015 р. до парламенту був поданий урядовий законопроект про референдум щодо перебування Великої Британії в Європейському Союзі. Для того щоб «Британія залишитися в реформованому ЄС» Д. Кемерон висунув потребу досягнути «чотири ключові цілі»: забезпечення захисту Єдиного ринку для країн, які не входять до Єврозони; зменшення «бюрократії» (впливів) Брюсселя у стосунках з членами ЄС; виключення Британії з «процесу подальшої тіснішої інтеграції між ними»; обмеження імміграції з країн ЄС [7].

Цілком зрозуміло, що приймаючи таке рішення Д. Кемерон сподівався (пак, був упевнений), що референдум зніме напругу і вгамує політичні пристрасті навколо з цього «дражливого питання та згасить антиєвропейські настрої серед британців, які більшістю проголосують за збереження членства країни в ЄС. Такий розрахунок спирався на дані соціології, які виявилися доволі мінливими. Проведений в грудні 2015 р. агентством «Відкрита Європа» моніторинг громадської думки показав: 51 % виборців підтримує позицію «Залишитися», а 49 % – «Вийти». Коментуючи їх соціологи застерігали, що підтримка може змінитися (зменшитися), якщо Д. Кемерон не домовиться про «адекватні гарантії» для країн, які не є членами Єврозони, та обмеження пільг для громадян з країн ЄС, які проживають у Британії [15].

Однак, оголошені в лютому 2016 р. результати перемовин з Брюсселем навряд чи могли задовольнити євроскептично налаштованих політиків і громадян. Вони стосувалися узгодження деяких обмежень щодо пільг і працевлаштування нових іммігрантів із ЄС, але для

їхнього застосування Британія мала отримати дозвіл Єврокомісії, а потім і Європейської Ради, яка складається з глав урядів кожної держави-члена ЄС, які без оптимізму дивилися на такі новації [18].

В історичній промові у Палаті громад 22 лютого 2016 р. Д. Кемерон оголосив дату референдуму – 23 червня 2016 р. та запевнив, що перемовини з керівництвом ЄС продовжаться і будуть корисними для Британії [16].

Гадаємо, що дослідники недооцінюють значення того факту, що початкове формулювання питання (звучало як «Чи повинна Велика Британія залишатися членом ЄС?»), яке виносилося референдум, було оскаржено у суді. Тому уряд був змушений затвердити у такому вигляді: «Чи має Сполучене Королівство залишатися членом Європейського Союзу чи вийти з Європейського Союзу?». Згодом, через три роки після голосування за Брексіт, з'ясувалося, що ініціатором цієї доленосної поправки був професор права та державного управління Даремського університету Том Брукс [19]. Таким чином, виборці отримали чітке розуміння сутності питання, а запропоновані відповіді «Залишитися» та / або «Вийти» стали головними орієнтирами у жорсткій передвиборчій боротьбі, яка передувала Брексіту.

Брексіт розглядаємо як політичний процес з підготовки до референдуму та укладання угоди про вихід Великої Британії з ЄС. Він увиразнив численні лінії розколу в її політичних інститутах та суспільстві на прихильників позицій «Вийти» (з ЄС) та «Залишитися» (в ЄС), на євроскептиків та єврооптимістів, на прихильників «твердого» та «м'якого Брексіту», на прибічників різних варіантів виходу Сполученого Королівства з ЄС – «з угодою», «без угоди» тощо. За таких умов уряд, парламент та особливо політичні партії пильно стежили за замірами громадської думки, яка відображала ставлення британського суспільства до перебування країни в Об'єднаній Європі, щоб реагувати на її зміни та відповідним чином вибудовувати свої політичні стратегії.

До цього спонукали дещо сподівані результати проведеного 24 лютого 2016 р. YouGov (глобальна компанія з дослідженням громадської думки) опитування, згідно з якими позиції британців розділилися таким чином:

– «Залишитися» – 37 %, «Вийти» – 38 %; «не визначилися» та «не планують голосувати» – 25%. Повторно проведені 5 березня заміри виявили, що табір

– «Залишаються» отримав невелику перевагу над табором «Вийти». За визнанням фахівців YouGov. «прогнозування результатів референдуму наперед було б викликом», адже «люди часто вирішують, як голосувати на референдумах значно пізніше, ніж на загальних виборах». Тому опитування перед референдумами «набагато мінливіші», ніж ті, що проводяться перед загальними виборами, де багато виборців постійно голосують за «свою» партію, адже мають чіткі уявлення щодо її майбутньої діяльності [20].

Цікавими для нашого дослідження є міркування соціолога Браяна Таррана, який покликаючись на дослідження кампанії NatCen, за кілька тижнів до проведення референдуму відзначив два ключові моменти, які могли визначити його результати. По-перше, під час голосування щодо членства Британії в ЄС «економічні аргументи, переважать культурні проблеми». По-друге, вирішальне значення може мати переконання виборців, які ще визначилися до якого табору приєднатися: «Вийти», чи «Залишитися» [20].

Оприлюднені в усіх медіа результати референдуму 23 червня 2016 р. виявилися несподіваними і приголомшливими для багатьох як політиків і громадян, так і соціологів. За вихід Великої Британії з Європейського Союзу проголосувало 51,89% виборців, а зате, щоб залишитися – 48,11%. «Невелику перевагу в 3,78% забезпечив голос 1269501 виборця.

В науковій літературі достатньо відображено соціальний зріз (вік, стать, рівень освіти, професія тощо) виборців, які підтримували позиції «Вийти» та «Залишитися». Тому в руслі порушеної проблеми зацентруємо на наративах, які розкривають як політичні та інші чинники

впливали на формування ставлення британців до членства їх країни в ЄС. Професор Лондонської школи економіки Томас Семпсон показав, що орієнтовані переважно на консерваторів люди похилого віку частіше голосували за вихід Британії з ЄС, менш ангажована в політичному відношенні молодь – здебільшого за те, щоб залишитися. Так само і більшість білих виборців, які на загальних виборах голосують за торі, підтримали позицію «Вийти», а серед політично індиферентних азіатських і темношкірих виборців таких було лише 33 % та 27 %. Вчений зауважив, що хоча «вихід з ЄС мав підтримку з боку усього політичного спектр України», ця позиція була тісно пов'язана з «дотриманням соціально консервативних політичних переконань» та «протидією космополітизму», через який, за думкою британців, їхнє життя погіршувалося [17].

Проведене YouGov опитування також підтвердило, що такі взаємопов'язані чинники, як приналежність до політичної партії, вік, освіта та дохід домогосподарства, визначали те, як люди будуть голосувати. Зокрема, 61 % виборців Консервативної партії голосували за вихід, з ЄС, тоді як серед виборців Лейбористської партії таких було лише 35 % [13].

Результати досліджень показують як на формування громадської думки щодо членства Британії в ЄС впливав регіонально-територіальний чинник, на який накладалися означені вище компоненти. Так, «традиційні орієнтації» населення Шотландії та Північної Ірландії стали «важливим тригером» його приналежності до табору «Залишитися». А серед населення Англії існували значні «локальні відмінності»: жителів Лондона та її північні міські центри як Манчестер і Ліверпуль від 60 % до 58 % голосували «Залишитися», а такі індустріальні та постіндустріальні райони Північної Англії, як Північний Лінкольншир і Південний Тайн-сайд в абсолютній більшості підтримали позицію «Вийти». Сформована на «локальному» рівні громадська думка була найбільш «сталюю і однотайно» та меншою мірою піддавалася політичним впливам і маніпуляціям [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз результатів соціологічних досліджень та наукових студій британських учених виявив унікальний у своєму роді досвід багатолітнього моніторингу громадської думки британців (від 70-х рр. ХХ ст. до червневого 2016 р. референдуму з Брекситу) щодо їхнього ставлення до перебування країни в складі Європейського Союзу та до Об'єднаної Європи загалом. З'ясовано, що її еволюції, яка виявлялася у зміні пропорцій між прихильниками позицій

«Залишитися» та «Вийти» справляла істотний вплив на вироблення урядом стратегії відносин з Європейським Союзом та діяльності політичних партій, які в процесі підготовки до референдуму 23 червня 2016 р. щодо Брекситу боролися за голоси виборців. Цей досвід є цікавим і корисним для молодшої демократії України, адже засвідчує, що влада, політикум мають дослухатися до потреб і запитів громадян та з їхнім урахуванням приймати важливі політичні рішення.

Гадаємо, що предметом подальших студій може бути вивчення соціології громадської думки після референдуму 23 червня 2016 р., адже процес завершення Брекситу (виходу Британії з ЄС) супроводжувався високим градусом протистояння між його прихильниками та противниками, яке різні політичні чинники використовували у своїх цілях.

Література:

1. Балущька Л. Громадська думка як складова процесу інституціоналізації демократії в сучасній Україні. *Вісник Львівського університету. Сер. філософсько-політологічні студії*. 2012. Вип. 2. С. 198–204.
2. Торяник В. М. Громадська думка та політична ментальність як компоненти політичної культури суспільства. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 161–165
3. Curtice J. Britain divided? Who supports and who opposes EU membership Economic and Social Research Council. October 2015. 15p. Retrieved from <https://whatukthinks.org/eu/wp-content/uploads/2015/10/Analysis-paper-1-Britain-divided.pdf>

4. Dalton R. J., Burklin W. P., Drummond A. Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*. 2001. N. 12. P. 141–153. URL: doi: 10.1353/jod.2001.0066
5. David Cameron «prepared to consider EU referendum». *BBC News*. 2012. 1 July. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-18659072>
6. David Cameron promises in/out referendum on EU. *BBC News*. 2013. 23 January. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>
7. David Cameron sets out EU reform goals. *BBC News*. 2015. 11 November. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34770875>
8. Election 2015: Conservative manifesto at-a-glance. *BBC News*. 2015. 15 April. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2015-32302062>
9. Gifford C. The Making of Eurosceptic Britain Identity and Economy in a Post-Imperial State. Publisher: Ashgate, 2014. 208 p. URL: <https://www.routledge.com/The-Making-of-Eurosceptic-Britain-Identity-and-Economy-in-a-Post9781409457589>
10. Helm T. EU referendum: poll shows young voters could hold key in June vote. *The Guardian*. 2016. 2 April. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/02/eu-referendum-young-voters-brexit-leave>
11. Moore P. How Britain Voted at the EU referendum. YouGov. 2016. 27 June. URL: https://yougov.co.uk/politics/articles/15796-how-britain-voted?redirect_from=2Fpolitics%2Farticles-reports
12. Mortimore, Roger. Polling history: 40 years of British views on «in or out» of Europe. *The Conversation*. 2016. June 21. URL: <https://theconversation.com/polling-history-40-years-of-british-views-on-in-or-out-of-europe-61250>
13. New Open Europe/ComRes poll: Failure to win key reforms could swing UK's EU referendum 16 December 2015 URL: <https://openeurope.org.uk/today/blog/new-open-europecomres-poll-failure-to-win-key-reforms-could-swing-uks-eu-referendum-vote>
14. Prime Minister sets out legal framework for EU with drawal. UK Parliament. 22 February 2016. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm160222/debtext/160222-0001.htm#16022210000001>
15. Sampson T. Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*. 2017. N. 31 P. 163–184. URL: doi:10.1257/jep.31.4.163
16. Spaventa, E. Explaining the EU deal: the «emergency brake». *Fullfact*. 2016. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-emergency-brake>
17. Sparrow A. PM accused of weak stance on Europe referendum. *The Guardian*. 2012. 1 July. Retrieved from <https://www.com/politics/2012/jul/01/david-cameron-europe-referendum-noncommittal>
18. Tarran, B. The Economy: a Brexit vote winner? *Significance*. 2016. N 13. P. 6–7. URL: doi: 10.1111/j.1740-9713.2016.00891.x
19. Three years since the Brexit vote, meet the man behind Leave and Remain. *ITV News*. 2019 23 JUNE URL: <https://www.itv.com/news/tyne-tees/2019-06-23/three-years-since-the-brexit-vote-meet-the-man-behind-leave-and-remain>
20. Watt N. Cameron defies Tory right over EU referendum. *The Guardian*. 2012. 29 June. URL: <https://www.com/politics/2012/jun/29/cameron-no-eu-referendum>

References:

1. Balutska, L. (2012). Hromadska dumka yak skladova protsesu instytutstyalizatsii demokratii v suchasni Ukraini [Public opinion as a component of the process of institutionalization of democracy in modern Ukraine]. *Bulletin of Lviv University. Ser. philosophical and political studies*. Issue 2. P. 198–204.
2. Toryanyk, V.M. (2013). Hromadska dumka ta politychna mentalnist yak komponenty politychnoi kultury suspilstva [Public opinion and political mentality as components of the political culture of society]. *Law and society*. No. 5. P. 161–165.
3. Curtis, J. (2015). Britain divided? Who supports and who opposes EU membership. *Economic and Social Research Council*. October 2015. 15. Retrieved from <https://whatukthinks.org/eu/wp-content/uploads/2015/10/Analysis-paper-1-Britain-divided.pdf>
4. Dalton, R.J., Burklin, W.P., & Drummond, A. (2001). Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy*. N. 12. P. 141–153. Retrieved from doi: 10.1353/jod.2001.0066.
5. David Cameron (2012). «prepared to consider EU referendum». *BBC News*. 1 July. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-18659072>

6. David Cameron (2013). promises in/out referendum on EU. *BBC News*. 23 January. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21148282>
7. David Cameron (2015). sets out EU reform goals. *BBC News*. 11 November. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34770875>
8. Election 2015: Conservative manifesto at-a-glance *BBC News*. 2015. 15 April. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/election-2015-32302062>
9. Gifford, C. (2014). *The Making of Eurosceptic Britain Identity and Economy in a Post-Imperial State*. Publisher: Ashgate, 208 p. Retrieved from <https://www.routledge.com/The-Making-of-Eurosceptic-Britain-Identity-and-Economy-in-a-Post9781409457589>
10. Helm, T. (2016). EU referendum: poll shows young voters could hold key in June vote. *The Guardian*. 2 April. Retrieved from <https://www.theguardian.com/politics/2016/apr/02/eu-referendum-young-voters-brexit-leave>
11. Moore, P. (2016). How Britain Voted at the EU referendum. *YouGov*. 27 June Retrieved from https://yougov.co.uk/politics/articles/15796-how-britain-voted?redirect_from=2Fpolitics%2Farticles-reports
12. Mortimore, Roger. (2016). Polling history: 40 years of British view on «in or out» of Europe. *The Conversation*. June 21. Retrieved from <https://theconversation.com/polling-history-40-years-of-british-views-on-in-or-out-of-europe-61250>
13. New Open Europe/ComRes poll: Failure to win key reforms could swing UK's EU referendum 16 December 2 Retrieved from <https://openeurope.org.uk/today/blog/new-open-europe-comres-poll-failure-to-win-key-reforms-could-swing-uks-eu-referendum-vote>
14. Prime Minister sets out legal framework for EU withdrawal. *UK Parliament*. February 2016. Retrieved from <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm160222/debtext/160222-0001.htm#16022210000001>
15. Sampson, T. (2017). Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*. N. 31. P. 163–184. Retrieved from doi: 10.1257/jep.31.4.163.
16. Spaventa, E. (2016). Explaining the EU deal: the «emergency brake». *Full fact*. 22 February. Retrieved from <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-emergency-brake>
17. Sparrow, A.P. (2012). Maccused of weak stance on Europe referendum. *The Guardian* 1 July. Retrieved from <https://www.com/politics/2012/jul/01/david-cameron-europe-referendum-noncommittal>
18. Tarran, B. (2016). The Economy: a Brexit vote winner? *Significance*. N 13. P. 6–7. Retrieved from doi: 10.1111/j.1740-9713.2016.00891.x.
19. Three years since the Brexit vote, meet them an behind Leave and Remain. *ITV News*. 2019. 23 June. Retrieved from <https://www.itv.com/news/tyne-tees/2019-06-23/three-years-since-the-brexit-vote-meet-the-man-behind-leave-and-remain>
20. Watt, N. (2012). Cameron de fies Tory right over EU referendum. *The Guardian*. Retrieved from <https://www..com/politics/2012/jun/29/cameron-no-eu-referendum>

Vasyl Klymonchuk, Oksana Lypchuk. British public opinion as a prerequisite and factor of brexit (1970–2016s)

The article, mainly based on the materials of the British press (The Guardian, BBC News, etc.), reveals the oppositional activities regarding Brexit of the third most influential Liberal Democratic Party of Great Britain. It began in February 2015, when Prime Minister David Cameron officially announced the holding of a referendum on the country's membership of the European Union, and actually ended in December 2019. when, after the defeat in the national parliamentary elections, the party could not significantly influence this process. The negative consequences for the image of liberal democrats of their stay in the coalition government with conservatives are shown. The content of the program announced by their newly elected leader Tim Farron on May 11, 2016 of the campaign to preserve Great Britain's membership in the European Union called #INtogether has been revealed.

It was found that after the results of the referendum on June 23, 2016, which were unexpected for the Liberal Democrats, in which 52% of voters voted for the UK to leave the EU, they were the first to launch a campaign to review its results, using the hashtag #Wearethe48 to appeal to the 48% of voters who supported the Remain position.

The manifestos and other program documents with which the Liberal Democrats went to the 2017 and 2019 parliamentary elections and the 2019 European Parliament elections were analyzed. The content of the resolutions of the annual September 2016, 2017, 2018, 2019 conferences, which determined the party's position regarding the second referendum on Britain's membership in the EU and various options for concluding an agreement on relations between them, was considered. It is shown how the election of new leaders of the Liberal Democratic Party, Vince Cable and Joe Swinson, affected the performance of the party, which in May 2019 reached the peak of its popularity, and therefore suffered a drop in ratings. The conclusions show how the presented political experience of Great Britain is interesting for political science and instructive for the young democracy of Ukraine.

Key words: *Brexit, Liberal Democratic Party, Great Britain, referent 23 June 2016, European Union, Euroscepticism, Eurooptimism, MORI, David Cameron, Brian Tarran, Remain, Leave.*

Відомості про авторів:

Василь Климончук – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Оксана Липчук – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.